

Z dejín hradu Beckov. Historický vývoj, majitelia a stavebné úpravy v novoveku

Ivan Mrva

MRVA, Ivan. From the History of Beckov Castle. Historical Development, Owners, and Construction Changes in the Modern Period. In *Historický zborník*, Vol. 33, 2023, No. 1, pp. 24-35.

Abstract: The first evidence of the existence of Beckov Castle dates to the end of the 12th century. In the first half of the 13th century, Beckov castle became the seat of the Beckov County governor and the centre of Beckov County. In 1388, King Sigismund of Luxembourg granted the castle to the Polish nobleman Stibor. After the death of Stibor the Younger in 1437, the King gave it to Paul, the son of Stephen, the Ban of Slavonia, who set his surname to Bánffy. His descendants became the owners of the castle and the villages that belonged to it for more than two centuries. Gradually, several magnate families became co-owners of the castle and the estate through marriages and family unions. After the death of Krištof Bánffy in 1644, the monarch confirmed the establishment of the Beckov Compossessorate, i. e. the joint ownership by several noble families related to the Bánffy family. In the middle of the 17th century, construction works on the castle began to be carried out. During the Francis II Rákóczi uprising, the castle was seized by the kuruc (anti-Habsburg insurgents), who inflicted great damage and set the castle on fire in 1709. The work of destruction was completed by a fatal fire in 1728. In the second half of the 20th century, stabilization works started first, then systematic research was carried out, and the most valuable parts of the castle were reconstructed recently.

Keywords: Beckov Castle; Bánfi (Bánffy); gothic; Nicholas Esterházy of Galántha; Beckov Compossessorate; Turks; construction changes.

Na Slovensku sa nachádza viac ako sto hradov. Z tohto množstva sa v pôvodnom stave ako-tak zachovali len štyri – Červený Kameň, Budatín, Slovenská Ľupča a Stará Ľubovňa. Na sklonku devätnásteho storočia majitelia Bojníc a Smoleníc sa rozhodli pre romantickú prestavbu a modernizáciu. Začiatkom šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia štát začal dôkladnú rekonštrukciu ruiny Bratislavského i opravu Trenčianskeho hradu. V poslednom období sa rozbehli sanačné práce na viacerých hradných ruinách. Hrady bez ohľadu, v akom stave sa dnes nachádzajú, zostávajú viditeľnými svedkami našej dávnej histórie, a preto boli a sú predmetom všeobecného záujmu. Už v *Noticiách* zostavených Matejom Belom pred takmer tromi storočiami narazíme na podrobné informácie o niektorých hradoch. Podobne sa dejinám našich hradov venovali aj naši historici ako napríklad Alexander Lombardini. V *Slovenských pohľadoch* od roku 1881 až do konca deväťdesiatych rokov publikoval celú sériu hodnotných príspevkov o považských hradoch. Jeho príklad nasledovali aj ďalší, takže dejiny hradov sa utešene košatili už

v medzivojnovom období. Azda účinkovala aj výzva slovakofila Karla Kálala, ktorý sa ešte pred vypuknutím prvej svetovej vojny zamýšľal, čím by bolo dobré zaplniť slovenské dejiny, ktoré mu v dôsledku absencie štátnosti pripadali chudobné: „Byloť na Slovensku mnoho hradu, vyhledejme čo je na nich pěkného a slovenského.“¹

Po roku 1945 sa postupne zintenzívnili výskum dejín hradov a panstiev a to nielen historický, ale aj stavebný a archeologický, ktorý v mnohých smeroch rozšíril naše poznatky, no dosiaľ ešte nie je celkom ukončený. Vedený snahou prehĺbiť vedomosti o Beckovskom hrade aj v súvislosti s objavom dosiaľ neznámych prameňov o jeho prestavbe v roku 1658 vyhotovených v slovenskom jazyku vznikol nasledujúci príspevok.

O počiatkoch Beckovského hradu niet presných správ, ale vzhľadom na geografickú polohu a ostatné okolnosti ľudia využívali beckovskú hradnú skalu už v praveku. Netreba pripomínať význam komunikácie vedúcej stredným Považím, či už cestnej, alebo riečnej. V dobe bronzovej sa na plťach prepravovali polotovary z medi z karpatských nálezísk na juh, čo potvrdzujú aj archeologické nálezy. V priestore Beckova sa údolie Váhu zužuje a z beckovskej hradnej skaly sa dá dobre kontrolovať, čo znásobuje jej strategický význam pre všetky obdobia.

Beckovský hrad jestvoval už v jedenástom storočí.² Skôr nepriame dôkazy o jeho existencii pochádzajú z konca dvanásteho storočia, keď ho uhorský kronikár vo svojej kronike napísanej okolo roku 1200 spomína ako hrad Blundus. Ale až v listine nitrianskeho župana Tomáša z roku 1208 sa pripomína cesta vedúca z Beckova (Blundix) do Trenčína. Krátko predtým došlo k prestavbe staršieho opevnenia na kamennú fortifikáciu. Aj preto sa ešte v prvej polovici trinásteho storočia stal sídlom beckovského župana a strediskom beckovského komitátu, ktorý však v druhej polovici trinásteho storočia zanikol. Hrad Beckov sa v písomných prameňoch priamo prvýkrát spomína až roku 1264 ako castrum Bolondoch.³ Ďalšie zmienky o hrade do konca štrnásteho storočia znejú nasledovne: 1388 castrum Bolondocz, 1398 castrum Bolondoch. Už v roku 1410 sa stretáme aj so slovenským pomenovaním v tvare Beczkow, čo iste súvisí s vtedajším majiteľom, ktorým bol poľský veľmož Ctibor zo Ctiboric. Ďalšie zmienky o hrade z neskorého stredoveku: 1424 castrum Bolondocz,, 1431 castrum Beczkow, 1435 castrum Bolondoch, 1437 castrum Bolondocz, 1439 castrum Bolondocz. V roku 1437 sa pripomína už aj castellanus de Bolondocz, 1477 castrum Bolondocz, 1480 castrum Bolondoch, 1485 castellanus castri Bolondocz, 1494 castrum Bolondocz, 1496 castrum Bolondos, 1500 castrum Bolondoch, 1520 castellanus castri Beczkow. V roku 1521 je už doložený provisor curiae castri Bolondoch, 1522 castrum Bolondoch.⁴

Prvými majiteľmi boli uhorskí králi, potom ho ovládal Matúš Čák, po jeho smrti hrad zaujal kráľ Karol Róbert. V roku 1388 ho kráľ Žigmund Luxemburský daroval poľskému veľmožovi Ctiborovi, ktorý patril k jeho dôverníkom. Ten dal hrad prestavať

¹ KÁLAL, Karel. *Přehled slovenských dějin*. 2. vydanie. Praha : Leopold Mazáč, 1930, s. 163.

² CHALOUPECKÝ, Václav. *Staré Slovensko*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1923, s. 54.

³ FEKETE NAGY, Antal. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. IV. Trencsény vármegye*, s. 65.

⁴ FEKETE NAGY, Antal. *Magyarország történelmi földrajza*, s. 65-66.

a rozšíriť. Po smrti Ctibora mladšieho Žigmund roku 1437 hrad spolu s panstvom daroval Pavlovi, synovi Štefana, bána Slavónska. Pavol mal za manželku Margitu, dcéru Ctibora mladšieho, čo ho oprávňovalo s kráľovým súhlasom a po vyplatení panovníkom určenej sumy Beckov zaujať.⁵ Pavol si priezvisko ustálil na Bánfi s predikátom de Alsó Lindva, teda z Dolnej Lendavy. Jeho potomkovia sa stali majiteľmi hradu a dedín, ktoré k nemu patrili, na viac ako dve storočia.⁶

Po porážke uhorských vojsk pri Moháči roku 1526 sa dramaticky menili pomery v krajine. Vypukla vojna o uhorskú korunu medzi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským, do ktorej sa zamiešali Turci a tí do polovice šestnásteho storočia obsadili rozsiahle časti krajiny. Pred osmanskou okupáciou utekala na sever najmä šľachta, ale aj iné vrstvy obyvateľov. Následkom príchodu šľachty a ďalších skupín utečencov sa zvýšil počet obyvateľov Beckova a mestečko sa rozšírilo o novú štvrť, nazývanú v dokumentoch Nova villa, ktorá ležala za hradbami.⁷

Po moháčskej porážke sa stal ústrednou postavou beckovských Bánfičov František, ktorý mal za manželku šľachticnú poľského pôvodu Helenu Zubor, dcéru Blažeja z Raskovej. Rodinné žezlo prevzal po smrti troch starších bratov Žigmunda, Vavrinca a Antona. Mladšie sestry – Katarína, manželka Júliusa Tiefenbacha, a Dorota, vydatá za Mikuláša z Tarce a potom za Mikuláša Lobočekého – žili pravdepodobne na majetkoch svojich mužov. Už roku 1534 sa stal hlavou rodu jeho jediný syn Ladislav, keďže František krátko pred uvedeným dátumom zomrel.⁸ Ladislav mal postupne tri manželky: Annu Keglevičovú, Barboru Somiovú a napokon Katarínu Mindsentiovú. Z množstva potomkov vyššieho veku sa dožili len jeho štyri deti: Anna († 1596), vydatá za Gabriela Majláta, Alžbeta, vydatá za Juraja Ratkaja (Rátkay), Pavol († 1576) a Ján († 1594), manžel Margity Forgáčovej. Ladislav Bánfi bol už roku 1542 kráľovským komorníkom, neskôr dosiahol funkciu kráľovského koniara a hlavného župana stolice Zala. Dožil sa pomerne vysokého veku a zomrel roku 1583. Patril k prívržencom protestantizmu, prikláňal sa ku kalvinizmu. Prvý kalvínsky biskup Preddunajska Peter (Abstemius) Bornemisa (1535 – 1585) po vyhnaní zo Šintavy roku 1579 našiel dočasné útočisko na Beckovskom hrade. Po dvojročnom pobyte odišiel na Plavecký hrad, kde sa dal pod ochranu mocných Balašovcov. Bornemisa vlastnil tlačiarenské zariadenie a bol v tej dobe jediným vydavateľom kníh v Uhorsku. Po nútenom opustení Šintavy tlačiarenské zariadenie presťahoval asi aj do Beckova, no

⁵ NAGY, Iván. *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblakkal I.* Pest, 1857, s. 156-158.

⁶ O vývoji hradu, panstva a jeho majiteľoch do začiatku šestnásteho storočia pozri štúdie LUKAČKA, Ján. Beckov v období včasného a vrcholného stredoveku; LUKAČKA, Ján. Hradné panstvo a mesto Beckov koncom stredoveku; DVOŘÁKOVÁ Daniela. Beckovské hradné panstvo za Stiborovcov a prvých Bánfičov; TÓTHOVÁ Štefánia. Beckovský hrad vo svetle archeologického výskumu. In KARLÍK, Jozef (ed.). *Beckov I. Dejiny obce do roku 1918.* Nové Mesto nad Váhom : WillArt, 2006, s. 16-53.

⁷ Nova villa circa Bolondoc sa spomína ako súčasť beckovskej farnosti. HOLUBY, Jozef L. *Dejiny Trenčianskeho seniorátu Beckov*, s. 18-19. Rukopis, kópia v archíve autora.

⁸ V sobotu pred sviatkom sv. Ondreja roku 1534 (28. novembra) vydala Elena Zubor z Rásky listinu vo veci ilegálneho postavenia mlyna na rieke Váh na beckovskom panstve už ako vdova po Františkovi Bánfim, spolu so svojím milovaným synom Ladislavom. Ten musel byť už spôsobilý na isté právne úkony, to znamená, že mal minimálne dvanásť rokov. REVICKY, Bertalan. *Vágujhelyi prépostság története.* Trencsén, 1897, s. 211-212.

tu žiadnu knihu nestihol vytlačiť. Na Beckovskom hrade však zostavil jedno zo svojich najvýznamnejších diel – *Kázne na všetky nedele* v maďarskom jazyku.⁹

Na sklonku pätnásteho a v priebehu šestnásteho storočia došlo k viacerým majetkovoprávnym zmenám vo vlastníctve beckovského panstva a hradu. Ešte koncom pätnásteho storočia na základe dievčenského práva tu dostali podiely Dorota, Barbora a Katarína Bánfiové, dcéry zakladateľa beckovskej línie Pavla Bánfiho. Katarína sa vydala za Mikuláša Séciho staršieho a Barbora si vzala Mikuláša Séciho mladšieho. Najmladšia Dorota bola manželkou Jána Rozgoňa. Narodili sa im dcéry Barbora a Klára. Prostredníctvom mladšej Barbory prešli vlastnícke práva na Frangepánovcov a potom Chazárovcov. Uršula Chazárová sa vydala za Františka Deršfiho, spolu mali dcéru Uršulu. Tá sa stala manželkou Mikuláša Esterháziho. Jej rozsiahle majetky zdedené po rodičoch rovnako i podiel na Beckove sa po smrti roku 1611 dostali do rúk mocného magnáta, ktorý od roku 1625 zastával funkciu uhorského palatína.

Staršia Klára Rozgoňová mala za manžela Juraja Kanižajiho, ich vnučka Uršula sa krátko po moháčskej bitke vydala za Tomáša Nádašdyho. Sobášom sa časti panstva zmocnil vplyvný magnát Tomáš Nádašdy, jeden z najoddanejších Ferdinandových prívržencov, roku 1554 zvolený za uhorského palatína. O vlastníckych nezrovnalostiach sa dozvedáme až z listiny z roku 1569, keď kráľ Maximilián I. vydal novú donáciu (darovaciu listinu) na celé beckovské panstvo už spomínanému Ladislavovi Bánfimiu. Zároveň potvrdil dedičské práva jeho synom Pavlovi a Jánovi. V dokumente sa konštatuje, že panstvo i hrad pokojne užíva rovnako i jeho predkovia, ale niektoré listiny za akýchsi nepriaznivých okolností (málo času) zmizli, preto jeho vlastníctvo je potrebné takýmto spôsobom obnoviť. Pri novom uvedení do držby sa však vyskytli viaceré ťažkosti. K štatučnej komisii v Beckove sa dostavil Jakub Garaj, ktorý v mene Uršuly Kanižajovej, vdovy po palatínovi Tomášovi Nádašdym, spochybnil štatúciu a preukázal sa platným dokumentom na celé beckovské panstvo.¹⁰ Ako a kedy získal Tomáš Nádašdy nároky na celé beckovské panstvo, nevieme už dnes presne zistiť. Prostredníctvom manželky Uršuly Kanižajovej, ktorej prababičkou bola Dorota Bánfiová, dcéra prvého majiteľa Beckova, mal tu nepochybne čiastkové vlastnícke práva. Popredné postavenie v spoločenskej hierarchii umožnili Pavlovi Nádašdymu, aby si dokázal uplatniť nároky na beckovské podiely. Nepochybne sa jeho nároky opierali aj o právoplatné dokumenty. V nasledujúcom období došlo k majetkovému vyrovnaniu medzi Bánfiovcami a Nádašdyovcami, ktorí sa stali rešpektovanými spoluvlastníkmi beckovského panstva. Keďže Tomáš Nádašdy zomrel už roku 1562, práva jeho maloletého syna Františka (1554 – 1604) spočiatku zastupovala matka a vdova po palatínovi Uršula Kanižajová. Trvalým sídlom Nádašdyovcov bol neďaleký Čachtický hrad.

Smrťou Jána Bánfiho roku 1594 vymrela po meči aj beckovská línia bánfiovského rodu. Vlastnícke pomery na panstve sa mimoriadne skomplikovali. Niektoré čiastky prešli do rúk príbuznej vetvy Bánfiovcov. Na svoj podiel si nárokovali aj sestry Jána

⁹ SZINYEI, József. *Egyházi írók*. (heslo Bornemisza). Dostupné na DVD.

¹⁰ Slovenský národný archív, Bratislava (SNA), Zbierka písomností rôznej proveniencie, výťahy listín rodiny Bánfiovskej týkajúce sa Beckova (*Extractus aliarum familiae Bánffy literarum radicalium juxta seriem annorum in facto Dominiorum also Lindva Nemphy et Bolondoc se Bezcko*), inv. č. 611, šk. č. 69, s. 11-17.

Bánfiho – Anna, vydatá za Gabriela Majláta, a Alžbeta, manželka Petra Rátkaja. Anna, ktorá umrela roku 1596, mala s Majlátom len dve dcéry, staršiu Helenu a mladšiu Annu. Helena Majlátová bola vydatá za Jána Horeckého a po jeho smrti za Mojžiša Suňoga. Manželom Anny bol Daniel Pongrác. Rátkajovci, Horeckí, Suňogovci, Pongrácovci si podelili zvyšky bánfiovského dedičstva. Už roku 1604 užíval barón Mojžiš Suňog predikát z Jesenice, pán na Budatíne, v Beckove a na Cimburgu.¹¹

Ale ani veľký nádašdyovský diel nezostal bez zmien. Po smrti Františka Nádašdyho roku 1604 spravovala v období neplnoletosti detí všetky majetky jeho žena Alžbeta Bátoriová. Keď ju roku 1610 pre jej zločiny internovali, Nádašdyovské majetky si podelili jej dve deti, syn Pavol a dcéra Katarína, ktorá sa vydala za Juraja Drugeta. Tento magnát s predikátom Humenský (Homonai) mal rozsiahle pozemkové vlastníctvo na východnom Slovensku, prevažne v okolí Humenného. V marci 1617 si držiteľia najväčšej nádašdyovskej čiastky dôkladnejšie delili svoje vlastníctvo, lebo vzájomné nezhody boli častým javom. Hlavnými podielníkmi boli Pavol Nádašdy mladší, jeho sestra Katarína Nádašdyová s manželom Jurajom Drugetom. Niektoré časti však pri del'be prešli do rúk spriaznených osôb – Mikulášovi Esterháziemu a Pongrácovi.¹² Vzhľadom na svoj strategický význam a nebezpečenstvo, ktoré v tej dobe hrozilo od Turkov, hrad musel byť udržiavaný a vyzbrojený, o čo sa mali starať zemskí páni. Počas pätnásťročnej vojny roku 1599 sa pod hradom zjavili Turci a aj keď spustošili okolie, hrad, ba ani mestečko opevnené múrmi nenapadli. Za Bočkajovho povstania (1604 – 1606) sa na Beckovskom hrade ukryli šľachtici z okolia, keď tlupy hajdúchov a spojenecké turecké oddiely vpadli na jar 1605 na Považie. Hrad chránili kanóny, ale tých bol nedostatok, rovnako ako vycvičenej obsluhy. Počas vojny so sedmohradským kniežaťom Gabrielom Betlenom roku 1619 odviezli z Beckovského hradu jedno delo na posilnenie obrany Trenčína. Ostalo tam skoro štvrtstoročie. Až po vypuknutí ďalšieho protihabsburského povstania vedeného Jurajom I. Rákocim roku 1644 Gašpar Suňog požiadal o jeho vrátenie trenčianskeho dedičného župana Gašpara Ilésháziho.¹³

Vývoj vlastníckych vzťahov na beckovskom panstve bol neobyčajne zložitý už od prvej polovice šestnásteho storočia. Počet spolumajiteľov neustále rástol a značné časti zemepanskej pôdy sa dostali do rúk šľachticom, ktorí sa usadili v Beckove. Jednotlivé podiely striedali vlastníkov a často dochádzalo k rôznym sporom a nezrovnalostiam. Chaotické pomery sa odzrkadlili aj na upadajúcom hospodárení na panstve. Čiastočne utrpel aj hrad, ktorého obranné zariadenia boli zanedbané a potrebovali nutné opravy.

Na sklonku dvadsiatych rokov sedemnásteho storočia sa Alžbeta Drugetová, dcéra Juraja Drugeta a Kataríny Nádašdyovej, vydala za Ladislava Révaja, ktorý bol synom

¹¹ Mojzes szunyogh de Jeszenicza, Dominus in Budethi, Beczko et Cimburg. SASINEK, Franko Vítazoslav. Budatýn čo hrad, Tovarystvo. In *Sborník literárnych prác*, II, 1895, s. 144-145.

¹² Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest (MNL) Urbaria et cosnrcptiones (UC) 2:7/ 1617. Pri tejto del'be je na dvadsiatich štyroch stranách latinského spisu zachytené aj rozdelenie hradu podľa jednotlivých častí a miestností, ale materiál uložený v Maďarskom národnom archíve v Budapešti nebol ešte v čase písania tejto štúdie sprístupnený.

¹³ FOJTÍK, Juraj. *Illésházy – Trenčín, korešpondencia. Katalóg*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972, s. 29/202.

Martina Révaja a Žofie Esterháziovej. Už jeho matka mala na panstve i v Beckove majetkové diely, ktoré spolu s venom manželky vytvorili vlastnícky podiel značného rozsahu.

Ladislav Révaj bol už roku 1632 vymenovaný za kapitána hradu a mestečka Beckov a v dobe verejného nebezpečenstva disponoval vojenským kontingentom palatína Mikuláša Esterháziho, pričom mal na starosti aj obranu dolného Považia.¹⁴ V mestečku prestaval panskú kúriu na kaštieľ a pokiaľ mu to politické funkcie dovolili, často sa tu zdržiaval. Spomedzi trinástich detí, ktoré Alžbeta Drugetová priviedla s Ladislavom Révajom na svet, osem porodila v Beckove: Františku (1634), Alexeja (1636), Kláru (1642), Ladislava (1648), Žigmunda (1649), Julianu 1651, Tomáška (1657) a Ladislava (1660).¹⁵ Aj keď sa dospelého veku všetkých trinásť nedožilo, vysoká plodnosť nebola v rodinách vysokej šľachty výnimkou. To však znamenalo drobenie starootcovského vlastníctva a komplikovalo majetkovú držbu. Roku 1640 zachytil čiastkový urbár majetkovú držbu Ladislava Révaja a jeho ženy v Beckove. Na hrade im patrili tri veľké miestnosti, okrem toho im patrilo aj átrium okolo hradného kúpeľa (balnei domum). Okrem toho tu boli spoločne užívané priestory s Františkom Nádašdym a tiež kaplnka a bývalá kaplnka (prius Capella) s klenbou boli spoločne užívané s Nádašdym a Danielom Esterházim.¹⁶

V marci 1644 zomrel kráľovský pohárnik Krištof Bánfi vo veku šesťdesiatšesť rokov a starobylá rodina vymrela tak po meči.¹⁷ A tak bolo potrebné usporiadať vlastnícke pomery na novom princípe. Po dlhých vyjednávaniach dospeli všetci spoluvlastníci k dohode a z beckovského panstva vytvorili komposesorát. Dňa 26. novembra 1648 Ferdinand III. potvrdil novou donáciou spoločnú držbu beckovského panstva pre Františka Nádašdyho, Juraja Drugeta, Gabriela Horeckého, Gašpara Suňoga, Daniela a Jána Pongrácovcov, ktorí boli priamymi podielníkmi, ako aj pre Katarínu a Barbaru, dcéry Jána Drugeta a Uršuly Esterháziovej, Ladislava Révaja, Alžbetu Pongrácovú, manželku Ondreja Justa, Martu Rátkajovú, manželku Gašpara Orechociho, a Katarínu Orechóciiovú, manželku Štefana Patačiča, ktorých vlastníctvo vyplývalo z príbuzenských zväzkov s Bánfiovcami a ich dedičmi po praslici. V obnovenej donácii sa ako súčasť beckovského panstva pripomína hrad Beckov „aliter Bolondócz“, čiže pomenovanie zo stredoveku ešte dožívalo. Okrem mestečka Beckova patrilo k panstvu obce v Trenčianskej stolici: Nová Ves, Horné a Dolné Kočovce, Vieska, Rakoľuby, Kálnica, Rožonská Kálnica, Krivosúd a Bodovka, Melčice, Ivanovce, Štvrtok nad Váhom, Haluzice, Bošáca, Zemianske Podhradie, Moravské Lieskové, Srnie, Mnešice a Bohuslavice v Trenčianskej stolici. V Nitrianskej stolici patrilo panstvu mestečko Nové Mesto a obce Pobodím, Bašovce, Veselé, Pečeňady, Kocúrice a Andovce. Panstvo s dvomi mestečkami a dvadsiatimi ôsmimi obcami patrilo k najrozsiahlejším na Slovensku a aj jeho hospodárska výnosnosť bola značná. Za novú

¹⁴ DUALSKY, Joannes. *Historia arcis et oppidi Bezko: Quod ab anno 1632 quo capitaneus Arcis et oppidi Bezko pro tempore motuum publicorum per prasidiales palatinalis designatus...* Štátny archív v Nitre, pozostalosť Aurela Rutseka, s. 119.

¹⁵ Memorabilia quae in gratiae posteritatis suae gratiam industriae notavit Ladislaus de Reva mp. In *Torténelmi tár 1857*, č. III. s. 252 a nasl.

¹⁶ SNA, Zbierka písomností rôznej proveniencie, inv. č. 427, šk. č. 48. Urbarium bonorum arcis cheyte et Bezko Anno 1640 pro parte Ladislai de Rewa.

¹⁷ NAGY, Iván. *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblakkal*, s. 161.

donáciu zaplatili spoluvlastníci iba symbolickú sumu – 34-tisíc zlatých, skutočná cena bola desaťnásobne vyššia.¹⁸

Spoluvlastníci beckovského komposesorátu si spomedzi seba volili direktora panstva, ktorý mal predovšetkým dohliadať na právne záujmy panstva a jednotlivých komposesorov a dbať o to, aby sa žiadnemu nediala ujma. Zároveň si volili aj inšpektora, ktorý obvykle sídlil v mestečku Beckov alebo v niektorej obci panstva. Jeho úlohou bolo starať sa o spoločné hospodárske záležitosti. Takýto systém správy komposesorátu fungoval až do polovice devätnásteho storočia.

V súvislosti s majetkovými zmenami sa v polovici sedemnásteho storočia začali realizovať aj stavebné úpravy na hrade. Hlavné práce prebiehali v roku 1658, ich výsledkom boli značné dispozičné zmeny a menil sa aj interiér budov. Viaceré miestnosti dostali nový nábytok. Z prestavby sa zachovalo po slovensky písané vyúčtovanie murárskych, stolárskych a zámočníckych prác. Murársky majster za náklady a prácu účtoval sumu 1 417 zlatých. Zároveň uviedol aj objem v siahach (1,89 cm). Boli to siahly vymurovanej plochy pri štandardnej hrúbke múra. Za jednu siahu muriva majster účtoval štyri zlaté s poznámkou, že je potrebné kamene vysoko vynosiť, čo znamená, že sa stavalo z nového materiálu. Celkový počet siah murárskej práce bol udaný na 283 a k tomu ešte majster prirátal 142 siah kamennej dlážky, tú však vydělil dvomi, takže celkový objem murárskych prác bol 354 a štvrt' siahly.

Z účtov sa dozvedáme, že sa prestavovala izba fraucimer (hlavnej komornej), ktorá susedila s kuchyňou. Od „placu“ (asi nádvoría) sa vystavil nový múr a kamenné schodište. Ďalej sa stavalo kamenné schodište odspodu (od sklepa) až dovrchu. Postavili sa aj múry pozdĺž veže, čo bol najväčší objem murárskych a kamenárskych prác. Vystavili sa aj štyri komíny s kozubmi, ďalšou stavbou bola filagoria nad mestom, ktorá bola súčasťou panskej izby. Z vyúčtovania vyplýva, že izby tu mala osobitne hradná pani aj hradný pán. V panskej izbe pribudol záchod, izbu panej oddelila od izby „fracimerky“ priečka. Murársky majster uvádza, že vylamoval otvor na okno a dvere v staršom murive, čo znamená, že celý tento priestor sa značne prestavoval. Z účtov ďalej vyplýva, že v hornej časti hradu („Hornom zamku“) vlastnil priestory aj Mikuláš Suňog. Vyúčtovanie murárskych a kamenárskych prác, ako aj dodávky ďalších stavebných materiálov v slovenskom jazyku sú v tomto období zriedkavé, a preto výt'ah z účtov uvádzame aj v pôvodnom znení: „Anno Domini 1658 die 27 Septembri

Poznamenani muru kolyk sah obsahuje v sebe staveni na zamku beckovskem

Schod z jednej strany do kuchyne a z druhej do fracymera Kameny obsahuje od sebe sach nro 32

Schod druhy nový a stena od placu sach nro 36

Item..... V schode od spotku až do vrchu sklepu se našlo sach nr 16

V temže schode prostrednje mury obsahuji sach nr. 24

Item podla veže mury všecy sach obsah. sach nr. 74

Komyny čtyry i s pieckami sach nr . 27

¹⁸ Donáciu Ferdinanda III. publikoval Bertalan Reviczky v diele *Vágujhelyi prépostság története*, s. 92-101.

<i>Filagoria nad mestom do panskeho pokoja naležajici obsah.</i>	sach nr. 17. ½
<i>Sklep vnútri v pokoji tejže filagoriji</i>	sach. nro. 6
<i>Zachod v panskej svetnici</i>	sach. nr. 10 ½
<i>Prostrednia stena od panej svetnice</i>	sach nro. 11 ½
<i>Druha od fraucymeru take</i>	sach nro. 11 ½
<i>Okno vylamane a jedny dvere šacujiu se i zamurovanymi dverami sahy nr.</i>	3
<i>Tamže zachod podmurovaný v fraucymery sahy nr.</i>	3
<i>V Suňogh Miklušovej hospode v horníem zamku ohniščo pod kachlamy saha</i>	1
<i>Padimentu (podlahy) Sahy 4 facit (robí) sah</i>	5
<i>V pitvore napravovani peczy a zachodu saha</i>	1
<i>Na patedrnej svetniczi (v izbe na poschodí) vilamane dvere sahy</i>	1
<i>Padimentu v Fraucimeri a v panej svetnici sach nr.</i>	30 ½
<i>Zase ve Svetnici panskej a podla tejže panej svetnici sach nr.</i>	40
<i>Item v tichže dvuch svetniciach muru kychynka a dve ohniska pod kachlamy sach. nr.</i>	4
<i>V palote padimentu sach nr. 25 a ohnište za sahu 1 facit nr.</i>	26
<i>Ve pitovory spola s padimentu ma sach nr.</i>	8
<i>Vendégh Hazi (host'ovský dom) padimentu i s ohništem nr,</i>	23
<i>Ve schode padimentu od spotku až do vrchu sach nr.</i>	8
<i>Ve pitvore pred porkolabovu izbu aj v tejže svetniczi padimentu sach nr.</i>	23
<i>A tak všeckeho muru nachazi sa sach</i>	283
<i>Padimentu pak nachazi se sach všeckich nr. 142 ½ ktere dve se počítaji za jednu sahu muru učini sach</i>	71 a ¼
<i>Item universum tehdy jest sach nr.</i>	354 a ¼
<i>Ponevač s pracu veliku prichazi jak kameni tak napred na tak veliki vrch nositi tehdy jedna každa šacuje se fl. 4 facit in universum antea Summa fl. 1417</i>	
<i>Od mazani poval a stien in universum f. 100.“</i>	

Ďalšie údaje, ktoré sú cenné zo stavebného hľadiska:

„Skel na okna podle computu (dohody) 137 zl.

Kresaneho kamena jak se uznalo z registrov na okna a dvere

Fl.“

Tiež sa tu nachádza výkaz dreva na strešnú konštrukciu a strechu, ktoré sa dovážalo na pltiach:

<i>„Podkrove na vazbu 9 plti , každa plt po 5 fl. facit</i>	45 fl.
<i>Na tomže krove šindlov deset tisíc kusov.....</i>	22.50 fl.
<i>Hrebikov 15 tisíc</i>	16.50
<i>Lat 114</i>	5.70 fl.“

Vo vyúčtovaní sa spomínajú priestory v nižších častiach hradu, ktoré sa nanovo zariaďovali:

panská izba („panský pokoj“),

miestnosť komornej („fracimerská svetnica“),

pitvor,

iná izba pre komornú („druhý fracimer“), pri nej kuchyňa,

miestnosť pre posádku („husarska svetnica“), v nej sa urobili železné vešiaky („fogaše“) „na vešani mušket“, veľký palác („veľká palota“).

Vo vyšších častiach, ktoré sa nazývali Horný zámok, sa nachádzali: miestnosť pre duchovného („duchovna svetnica“) alebo možno aj modlitebňa, miestnosť („pokoj“), menšia miestnosť („pokojik“), miestnosť pre františkánskeho pátra („patrova svetnica“), miestnosť pre draba („drabska izba“), „palota panska“.¹⁹

Krátko po dokončení úprav sa vyhrotili náboženské vzťahy v mestečku Beckov, lebo majoritný spoluvlastník František II. Nádašdy, ktorý predtým rekatolizoval, chcel beckovského evanjelického kňaza Štefana Pilárika odstrániť z fary. Pilárikov priaznivec a jeden z kompososorov Mikuláš Tököly ho prichýlil na hrade, lebo jeho život bol ohrozený. Keď sa to Nádašdy dozvedel, odkázal Tökölymu, aby mu kňaza vydal, lebo inak zaútočí na hrad. Boli to len plané vyhružky.

Roku 1663 vypukla veľká vojna s Turkami. Brány mestečka boli neustále zavreté a stráže posilnené z radov domáceho obyvateľstva. Mohutný hrad a jeho delá boli dobrou záštitou, preto sa Turci neodvážili Beckov napadnúť. Na hrade sústredovali tureckých zajatcov, ale zakrátko vypukli spory, komu vlastne zajatí Turci patria.²⁰ Roku 1664 sa vojna skončila a Turkom zostala pevnosť Nové Zámky, ktorú dobyli ešte v predchádzajúcom roku. Ako náhradu si mohol cisár Leopold I. postaviť novú pevnosť na ľavom brehu Váhu. Roku 1665 začala výstavba Leopoldova a po jeho dokončení v roku 1669 sa stal najmodernejšou pevnosťou v celom Uhorsku. Strategický význam Beckovského hradu veľmi poklesol. Hrad začali jeho spolumajitelia zanedbávať, ale kým ešte trvali nepokojné časy, ako-tak ho udržiavali. Jeden z najväčších podielnikov hradu a panstva František II. Nádašdy sa zaplietol do sprisahania proti panovníkovi a roku 1671 bol popravený. Jeho majetky boli skonfiškované, medzi nimi aj Nádašdyho beckovský podiel. Začala ich spravovať komora. V sedemdesiatych rokoch sedemnásteho storočia na hrade sídlil direktor panstva, ale len počas svojho pobytu v Beckove, trvalo sa tu zdržiaval kastelán a niekoľko strážcov, ktorí mali na starosti väzňov, predovšetkým zajatých Turkov.²¹

Už v tomto období bol viditeľný zjavný úpadok hradných budov. Roku 1674 sa kompososori dohodli, že príjmy z varenia piva a pálenia pálenky, ktoré dostávalo panstvo od beckovských poddaných, ako aj tolerančná taxa platená beckovskými Židmi v ročnej sume štyridsať zlatých, pôjdu na nutné opravy hradu. Dokonca bolo stanovené, že ak sa usadia v mestečku ďalšie židovské rodiny (zatiaľ boli štyri), ich taxa bude takisto slúžiť na tento účel. Podľa všetkého sa toto rozhodnutie nerešpektovalo. Koncom sedemdesiatych rokov sa rozšírilo kurucké hnutie. Roku 1680 asi päťtisícový oddiel kurucov sa

¹⁹ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, Possesiones, Beckov, šk. č. 1. Vyúčtovanie: Anno domini 1658 die 25 septembri. Poznamenany muru kolyk sah obsahué....

²⁰ VAGNER Jozef. *Adalékok a nyitrai székes káptalan történetehez*. Nyitra : Huszár István, 1896, s. 232.

²¹ DUALSKY, Joannes. *Historia arcis et oppidi Beczko*, s. 37.

južne od Trenčína zrazil s cisárskym vojskom. Šľachta i ľudia z okolitých dedín utekali za múry Beckova, kde nehrozilo bezprostredné nebezpečenstvo.²² Aj hrad v tej dobe plnil svoje poslanie. Keď sa roku 1683 kuruci vedení Imrichom Tökölym zmocnili Považia, Beckovský hrad zostal bokom vojenských akcií a kuruci sa ho ani nepokúšali dobyť.

Roku 1689 direktor panstva František barón Pongrác urguje komposesorov, aby si podelili náklady na nevyhnutné opravy a pripomína, že hrad je zanedbaný a postupne sa mení na ruínu. Sám sa podujal opraviť strechu nad kaplnkou, schodište a brány, ostatní spolumajitelia sa majú postarať o tie časti hradu, ktoré im prináležia. Ale komposesori nemali veľkú ochotu dávať peniaze na opravy. Roku 1691 František Pongrác dokonca protestoval proti rozhodnutiu komposesorov, dohodnutom na ich schôdzke, ponechať hrad svojmu osudu. Zdá sa však, že na sklonku deväťdesiatych rokov sa situácia predsa len zmenila. Roku 1697 Alexej a Žigmund Revajovci navrhli obnoviť predchádzajúci projekt z roku 1674 o krytí sumy na opravy hradu z tolerančnej taxy Židov a zo zdanenia piva a pálenky.²³ Práve v uvedenom roku vypuklo povstanie v Tokajskom podhorí a nepokoje sa šírili spolu s obavami vyšších spoločenských vrstiev. To bolo asi hlavným dôvodom na prehodnotenie doterajšieho postoja komposesorov, preto sa na prelome sedemnásteho a osemnásteho storočia na hrade vykonali nevyhnutné opravy. Ešte predtým v roku 1695 uhorská komora ako vlastníč Nádašdyho konfiškátu oceňovala jeho majetky. Šestina Beckovského hradu a budovy v Čachticiach boli ohodnotené na 6 150 zlatých.²⁴

Dňa 16. septembra 1701 kráľ Leopold I. daroval skonfiškované Nádašdyho podiely predsedovi uhorskej komory, strážcovi uhorskej koruny a taverníkovi Krištofovi Antonovi Erdödyemu za sumu 210 000 zlatých. Tento magnát chorvátskeho pôvodu získal tak veľké diely na hrade i v mestečku Beckov a takmer vo všetkých obciach beckovského panstva.²⁵ Erdödyovci sa tak stali najvýznamnejšími pozemkovými vlastníčkmi na Považí, keďže im okrem častok Beckova a Čachtíc patrila aj Dobrá Voda a o niekoľko rokov získali aj hlohovecké panstvo.

Po vypuknutí Rákociho povstania roku 1703 sa o Beckovský hrad cisárski vojenski velitelia nestarali. Sústredili sa na opevnenie Trenčína, kde mali stálu posádku, a Leopoldova. Nepochybne však na jeseň 1703 poslúžil ako útočisko pred kuruckými tlupami. Spočiatku ľud vítal kurucov ako osloboditeľov spod viedenského jarma. S predlžujúcou sa vojnou sa situácia zmenila. V júli 1707 cisársky generál Quido Stahremberg s dvetisíc nemeckými vojakmi a niekoľkými tisíčkami Srbov vytlačil kurucov za Váh. Následne pritiahol k Beckovu, obsadil hrad a nechal ho opevniť. Na hrade i v meste zanechal nevelikú posádku zloženú hlavne zo Srbov a tiahol k Ilave.

Hlavný vojenski veliteľ povstaleckých síl gróf Mikuláš Berčeni sa v liste Alexandrovi Károlimu zmienil o upadajúcej popularite kurucov u slovenského ľudu na Považí: „Nepriateľ sa opevnil pri Novom Meste a Beckove a robí výpady až k Topoľčanom. Obyčajní vojaci sa už olupujú navzájom, nikto sa im neodvažuje niečo prikázať. Ľud

²² DUALSKY, Joannes. *Historia arcis et oppidi Beczko*, s. 10.

²³ DUALSKY, Joannes. *Historia arcis et oppidi Beczko*, s. 38.

²⁴ MNL, UC, fasc. 004, nr. 008.

²⁵ Štátny archív v Nitre, Medňanský-Beckov, šk. č. 4, fasc. II.

prosí o to, aby sa mohol poddať cisárovi. Budúcnosť však bude horšia ako prítomnosť. Naše položenie je na rieke Maruši i na Váhu rovnaké, tam do nás strieľa Rumun a tu Slovak. Naším nešťastím je to, že sa ľud od nás odvrátil.“²⁶

V situácii všeobecnej anarchie a chaosu došlo 16. januára 1708 k vyplieneniu a vypáleniu mestečka Beckov kurucmi. Spôsobili ho vojaci a dôstojníci brigády vedenej Ladislavom Očkajom, ktorá sa smutne preslávila lúpežnými nájazdmi. Keď sa Očkajove tlupy priblížili k Beckovu, cisárski vojaci pred presilou ušli na hrad a mestečko nechali napospas lúpežníkom mávajúcim zástavou slobody.

Zlom nastal 3. augusta 1708, keď sa neďaleko Trenčianskej Turnej odohrala bitka, ktorá rozhodla o ďalšom osude povstania. Cisárski generáli Siegibert Heister a Ján Pálfi so silami o polovicu slabšími uštedrili jadrú kuruckej armády takú porážku, z ktorej sa už nikdy nespamätala. Ján Pálfi v priebehu augusta vyčistil okolie Trenčína od zvyškov kurucov. Časť z asi osemsto zajatých dohnali na Beckovský hrad.²⁷

Roku 1709 postihol mestečko veľký požiar, ktorý napáchal veľké škody. Počas neho čiastočne vyhorel aj hrad. Hoci nemáme o požiar presné správy, jeho príčinou mohlo byť aj podpaľačstvo. Tlupy kurucov aj po porážke pri Trenčíne sa často zjavovali na Považí. Po požiaroch boli škody na hrade len čiastočne odstránené. O devätnásť rokov neskôr došlo k ďalšej mimoriadnej udalosti, ktorá definitívne rozhodla o osude hradu. Prvého februára 1728 v mestečku vypukol fatálny požiar. V priebehu hodiny bolo celé v plameňoch. Zhoreli oba kostoly – kláštorň i farský – a všetky domy vnútri hradieb. Oheň sa rozšíril aj na hrad, kde dokonal dielo skazy.²⁸ Komposesori sa o hradné budovy takmer nestarali, takže požiar iba dovŕšil to, čo nahlodal zub času. Od tej doby torzá palácov a hradné múry slúžili miestnemu obyvateľstvu na zaobstaranie stavebného materiálu. Najprv sa rozoberali ešte súce trámy z krovov, potom aj múry. Schátraný hrad bol však pre pod ním ležiace sídla nebezpečný. Roku 1804 sa zrútila veľká časť muriva na domy.²⁹

V polovici devätnásteho storočia sa na hrad šlo okolo židovského cintorína, tak ako v súčasnosti. Návštevník najprv prišiel ku kruhovej baštovej bráne (porta defensa). Cez bránu sa prešlo do samotného hradu, kde ešte v tej dobe stál domček hradného strážnika. Ďalej sa prešlo k západnej bráne, kde sa už otváral prístup k hornému hradu – hradnému palácu na najvyššom bode skaly. V jeho stene bol viditeľný Ctiborov erb, ale aj iné erby. V paláci sa v niektorých miestnostiach nachádzali zvyšky starých malieb. Boli to rôzne výjavy namalované v období ako tancujúci Talian zápasiaci s krčahom, gladiátori, na zelenej pažiti tancujúce postavy. Najkrajšou časťou hradu aj v tomto období bola gotická kaplnka, kde na múroch medzi oknami boli ešte zvyšky starej výzdoby, ktorú tvorili maľby svätých. Takto opísal stav hradu ležiaceho v rumoch vtedajší beckovský katolícky kňaz Ján Dualský.³⁰

²⁶ FESSLER, Ignaz Aurelius. *Geschichte von Ungarn*, IV. Leipzig, 1877, s. 585.

²⁷ Z pamätnej knihy P. P. Františkánov v Uhor. Hradišti. In *Slovenský letopis*. Skalica, 1879, s. 158.

²⁸ Štátny archív v Bratislave, Mariánska provincia františkánov. *Historia conventus nostris Beckoviensis a fratre Conrado Poloni e variis notatiis diligenter collecta* (Ab Anno 1726).

²⁹ DUALSKÝ, Joannes. *Historia arcis et oppidi Beczko*, s. 41.

³⁰ DUALSKÝ, Joannes. *Historia arcis et oppidi Beczko*, s. 31-35.

Ešte v druhej polovici minulého storočia sa začali najprv stabilizačné práce, keďže hradné múry ohrozovali časti mestečka, ležiace v jeho susedstve. Neskôr prebiehal systematický výskum architektúry, najmä gotického paláca. V poslednej dobe sa začalo s rekonštrukciou najcennejších častí hradu a tieto práce sú naplánované na niekoľko rokov.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, Urbaria et conscriptiones.

Slovenský národný archív, Bratislava, Zbierka písomností rôznej proveniencie.

Štátny archív v Nitre, pozostalosť Aurela Rutseka; Medňanský-Beckov.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, Possesiones, Beckov.

Štátny archív v Bratislave, Mariánska provincia františkánov.

Literatúra

FESSLER, Ignaz Aurelius. *Geschichte von Ungarn*, IV. Leipzig, 1877.

FOJTÍK, Juraj. *Illésházy – Trenčín, korešpodencia*. Katalóg. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972.

HOLUBY, Jozef L. *Dejiny Trenčianskeho seniorátu Beckov* (Rukopis).

CHALOUPECKÝ, Václav. *Staré Slovensko*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1923.

KÁLAL, Karel. *Přehled slovenských dějin*. 2. vydanie. Praha : Leopold Mazáč, 1930.

KARLÍK, Jozef (ed.). *Beckov I. Dejiny obce do roku 1918*. Nové Mesto nad Váhom : WillArt, 2006.

NAGY, Iván. *Magyarország családi címerekkel és nemzékrendi táblakkal I*. Pest, 1857.

REVICKY, Bertalan. *Vágújhelyi prépostság története*. Trencsén, 1897.

Slovenský letopis. Skalica, 1879.

SZINYEI, József. *Egyházi írók* (DVD).

VAGNER Jozef. *Adalékok a nyitrai székes káptalan történetéhez*. Nyitra : Huszár István, 1896.

doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc.

Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva, Fakulta humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline

Univerzitná 8215/1

010 26 Žilina, Slovakia

ivan.mrva@fhv.uniza.sk